

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального
мовознавства класичної філології
та неоелліністики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

НАСКРІЗНИЙ ОБРАЗ ПОЕМ ВЕРГІЛІЯ В КОНТЕКСТІ TRIA GENERA DICENDI

Стиль як поняття гуманітарного знання був представлений ще в риториках та поетиках античності, але термін «стиль» вперше зустрічається в роботах з теорії мистецтва і з XVII ст. використовується переважно як оцінкове поняття французькими художниками Феліб'єном [1] та Роже де Пілем [2]. У доповіді «Паралелі між красномовством та поезією (Parallèle entre l'éloquence et la poésie)» [3] Антуана Куапеля, відомий французький художник та мистецтвознавець, зауважив, що стиль – це відображення змісту, й застосував до живопису традиційне розрізнення між героїчним та піднесеним стилем (стиль фресок Мікеланджело та Рафаеля у Ватикані), простим стилем (пейзажі та пасторалі) та врівноваженим стилем картин на історичні сюжети, на зразок картин Альбані чи Маратта). Пізніше слово *Stil* з'явилося в роботах Йоганна Йоахіма Вінкельмана, відомого німецького мистецтвознавця та антиквара, який вживав його в широкому значенні. Вінкельман, досліджуючи твори античних митців, навздогін французьким митцям виокремлював такі стилі: *Älter Stil*, «старий стиль», або «стиль наслідування»; *hohe Stil* або *Stil der Grosse* – високий, або величний стиль; *schöne Stil* – прекрасний стиль, і *Stil den heinlichen oder den platten* – дрібний, або плаский стиль [4]. В «Encyclopédie méthodique» [5] П'єр Левек стилем називав суму всіх складових частин, які збігаються в задумі, композиції та виконанні твору мистецтва, те, що складало спосіб буття цього твору і визначалось єдиним наскрізним образом.

У сучасному науковому дискурсі поняття «стиль» трактується як стійка система художньо-образних засобів та прийомів [6], притаманних автору певної культурної формації, як мистецько-естетична категорія, яка має свою лінгвокультурологічну складову частину з характерною образною константою. Оскільки сучасне визначення «стилю» фактично відтворює модель трьох стилів, поєднуючи її з експресивно-стилістичною тональністю, метою даної розвідки є аналіз наскрізного образу в системі *tria genera dicendi*. Матеріалом дослідження слугували латинські тексти трьох поем Публія Вергілія Марона.

Антична схема «трьох стилів (*tria genera dicendi*)» представляла собою поділ на три сектори дотичних понять, назв осіб та речей, що стали моделями-прототипами експресивних стилів [7]. Так, «Енеїда» трактувалася як поема «високого стилю», поема з характерною лексикою (правитель на ім'я Гектор або Аякс, бойовий кінь, меч, місто, військовий табір, лавр, кедр), «Георгіки» – поема на сільськогосподарську тематику з відповідною лексикою (селянин на ім'я Триптолем, корова, плуг, поле, ябуня, груша), «Еклоги» – поема про життя пастухів з «низькою» лексикою (пастух на ім'я Титир або Мелібей, вівця, посох, пасовище, бук тощо). Тобто антична схема «трьох стилів» була побудована на трьох творах античного поета: «Георгіки» – поеми про працю хлібороба, «Буколіки» – пастушій елегії, в яких відтворювалось життя пастухів, та «Енеїда» – висока епічна поема на військово-політичну тематику. Кожен із трьох типів стилю мав свої мовні та стилістичні репрезентації.

Рівень поеми «Буколіки», так як і рівень поеми «Георгіки» Вергілія, сприймався як приземлений – подібно тому, як по землі та на пасовиськах плетуться кущі [8, с. 732]. Але в «Буколіках», на відміну від «Георгіків», мова йшла про пастухів, які співають, тому поему трактували не тільки як поему про пасторальне життя на фоні природи, але як «поезію про поезію». Змагання пастухів – відмінна риса буколічного жанру, яка відіграла у Вергілія суттєву роль, як і ставлення самих пастухів до своїх наставників та їх зразків. Так, в еклозі про Дафніса (еклога 5) мертвого співця шанують новими піснями й тут простежуються й оживає те, що називається «традицією», оскільки мертві стають прародителями культури й підтримують її. Далі ці ж мотиви продовжуються в шостій та в дев'ятій еклогах про значимість пісні, навіть по відношенню про наділення землею.

Останні дві теми знаходять своє продовження в наступній поемі «Георгіки» в переказі міфу про Орфея, де йдеться про силу пісні та безсилля співця. Орфей впливає своєю музикою на душу, але не може подолати силу смерті. Подолати силу смерті вдається не йому, а Аристею, який прагне бути з Евридікою, але поза своїм бажанням стає винуватцем її смерті. Саме для Аристея, після спокутувальної жертви Орфея, з'являється диво – воскресіння бджіл.

Для «Енеїди» Вергілій обирає високий стиль, про що свідчить зауваження поета вже у вступі до третьої книги «Георгіків». Поет не відмовляється від того, що він любив в елліністичній і римській поезії, що так яскраво простежується в його двох попередніх поемах, але він включає елементи цієї поезії в найвищий синтез [8, с. 744].

Працюючи над «Енеїдою», Вергілій ставить перед собою завдання віднайти передусім єдиний об'єднуючий принцип для всієї поеми, відтворити «єдине враження» [9].

Вишукана поетична техніка, яка характерна для «Енеїди», свідчить про високий рівень майстерності митця, що стало результатом глибокого знання традицій давньогрецької поетичної школи. Тому важливим для розуміння особливостей поетичної майстерності Вергілія є аналіз образів, тропів і фігур, які створюють єдиний художній простір, що об'єднує всі три поеми Вергілія. Одним із наскрізних образів у творчості Вергілія виступає саме образ бджоли.

У міфологічних переказах давніх культур бджола трактувалась як багатообразний символ, що уособлював мудрість, працьовитість, чистоту і цнотливість, а також служила символом неба й зірок. Тому образ бджоли часто співвідносили з образом сонця, а відтак і з поезією як животворним сонячним началом. Платон у діалозі «Іон», порівнюючи поетів з бджолами, відзначав, що поети, подібно бджолам, приносять свої пісні людям, які вони збирають у медоносних садах та гаях Муз. Поет – істота легка, крилата та священна [10]. Тому в «Буколіках» образ бджіл вводиться автором як своєрідне тло, на якому розгортаються картини спокійного пасторального життя.

*hinc tibi, quae semper, vicino ab limite, saepes
Hyblaeis apibus florem depasta salicti
saepe levi somnum suadebit inire susurro;
hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
nec tamen interea gaucae, tua cura, palumbes,
nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo [11].*

У даній поемі ще не відчувається бажання Вергілія стати жрецем Муз, але мотиви, які потім проявляться в «Георгіках», вже окреслені досить чітко, хоча в поемі, присвяченій сільськогосподарській тематиці, поет відділяє позитивну трактовку ролі поета, який близький селянину в другій книзі, від постаті Орфея в четвертій книзі.

*Me vero primum dulces ante omnia Musae,
quarum sacra fero ingenti percussus amore,
accipiant caelique vias et sidera monstrent,
defectus solis varios lunaeque labores;
unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant [12].*

У «Георгіках» бджоли – головний образ четвертої книги. Вергілій ретельно описує, як домогтися того, щоб бджоли прилетіли в обране для них місце, використовуючи лексику й художні засоби, притаманні відповідному стилю:

*Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit ventis aditus—nam pabula venti
ferre domum prohibent—neque oves haedique petulci
floribus insultent aut errans bucula campo [12].*

В описі бджолиного рою Вергілій, порівнюючи його з військом, вдається до військової метафорики (12, ряд. 8-66). Військова метафорика надає певного колориту опису битви:

*fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem
praecipitesque cadunt; non densior aëre grando,
nec de concussa tantum pluit ilice glandis [12].*

Бойовище комах описується поетом як людська баталія: у бджіл є ватажки, вороги, труби тощо:

*Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
dede neci; melior vacua sine regnet in aula [12].*

Епічні порівняння супроводжують не тільки боротьбу (комахи падають на землю як градини і жолуді: *nec de concussa tantum pluit ilice glandis [12]*). Уподібнення до людського життя вживаються під час опису старанної праці бджіл, але лексика обирається Вергілієм згідно зі стильовою конотацією «Георгік»:

*cum properant, alii taurinis follibus auras
accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
aera lacu; gemit impositis incudibus Aetna;
illi inter sese magna vi bracchia tollunt
in numerum versantque tenaci forcipe ferrum [12].*

Проте аналізуючи місце поеми «Георгіки» в структурі античної схеми про стилі, не можна не звернути увагу на контраст між малими розмірами зображуваного і широкою палітрою художніх засобів, які Вергілій як елліністичний художник широко застосовує в поемі, що дає йому можливість спостерігати за малим світом бджіл із висоти пташиного польоту [8, с. 752]. З іншого боку, застосовуючи політико-військові метафори: *ore legunt, ipsae regem pavosque Quirites sufficiunt aulasque et cerea regna refigunt [12]* (Квирити) та патріотичні мотиви (цар є охоронцем всіх справ), Вергілій звертається до ідеї римської держави та римської патріархальної моралі, що виходить за межі «низького стилю»:

*Rege incolumi mens omnibus una est;
amisso rupere fidem constructaque mella
diripuerunt ipsae et crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur et omnes [12].*

Ще більш значимим під час дослідження стильової приналежності «Георгік» є уподібнення бджіл божественній сутності:

*esse apibus partem divinae mentis et haustus
aethrios dixere; deum namque ire per omnes
terrasque tractusque maris caelumque profundum [12].*

У «Георгіках» вже починає звучати тема безсмертя, і, не дивлячись на короткочасність людського життя, рід продовжується (*at genus immortale manet multosque per annos*). Проте, незважаючи на художньо-міфологічну

картину буття, яку відтворює Вергілій у четвертій книзі «Георгіків», образ бджіл є предметно-реальний. Бджоли знаходяться на вершині ієрархічної піраміди тваринного царства і водночас, як показує Вергілій, вони мають такий «державний» устрій свого життя, який є дуже схожим на людський. Така спорідненість дає можливість поету на наступному етапі його творчості використати образ бджіл як аналогію зображення людської долі в «Енеїді».

У першій книзі «Енеїди» поет, порівнюючи карфагенян з бджолами, підкреслює старанність жителів міста під час його розбудови. Причому, вживаючи таке порівняння, Вергілій апелює не до Гомера, а наводить ремінісценції з 4 книги своїх «Георгіків» (12, ряд. 158-164), уподібнюючи працьовитість людей невтомній роботі бджіл. Таким чином, вже з першої книги «Енеїди» Вергілій, виправдовуючи так зване самонаслідування, робить перестановку предметного та зображального рівнів: предмет порівняння і того, із чим порівнюється, взаємозамінюються. У «Георгіках» при описі бджолиного світу залучаються аналогії зі світом людей, а в «Енеїді» людські діяння описуються в співставленні з роботою бджіл.

Бджолині мотиви шостої книги Енеїди перегукуються з таким ж самими мотивами в «Буколіках». У шостій книзі «Енеїди» з бджолами порівнюються душі в гаю біля Летеїської річки:

hunc circum innumerae gentes populique volabant:
ac veluti in pratis ubi apes aestate serena
floribus insidunt variis et candida circum
[13, с. 238 ряд. 707–709]

Душі літають роєм, довкола все гомонить і нагадує гомін бджіл влітку. Подібний образ, представлений у «Буколіках» як засіб створення настрою, в «Енеїді» ускладнюється символічним значенням: відліт пташиного каравану, з якими порівнювалася натовп мертвих, і гомін душ, який порівнюється з бджолиним роєм влітку. Послідовність осінь-літо свідчить про те, що для Вергілія було важливо підкреслити різницю між загробним світом у першій половині книги і очікуванням майбутнього – в другій.

У сьомій книзі той же мотив виступає як prodigium:

huius apes summum densae (mirabile dictu)
stridore ingenti liquidum trans aethera vectae
obsedere apicem, et pedibus per mutua nexis
examen subitum ramo frondente pendit [13, ряд. 255 ряд. 64–68]

Бджоли символізують народ, який приходить у нову державу з далекої чужини.

Зв'язок між Троєю і Римом розгортається ретроспективно в шостій книзі, де апеляція до образу бджіл готує парад героїв, і через порівняння, яке подається в першій книзі «Енеїди», коли Еней, дивлячись на старанних карфагенян і порівнюючи їх із бджолами, згадує про те, що йому теж належить заснувати державу.

Отже, в «Георгіках», поемі, яка належить до низького стилю, наскрізний образ бджіл розкривається предметно, проте в той самий час поет не відмовляється від морально-політичної метафори. У «Буколіках» образ бджіл стає засобом створення настрою, а в «Енеїді» відображається різноманіття та різноаспектність реалізації даного образу: символ реальності як передбачення майбутнього й образ бджоли як уподібнення людській душі. Єдиний образотворчий матеріал і до певної міри єдині мовні та стилістичні засоби, особливо якщо взяти до уваги автоцитати з «Георгіків» в «Енеїді», в стилістично маркованих поемах створюють численні багатоаспектні зв'язки, які знаходять своє продовження у творчості Данте, який розвинув ідею Вергілія близькості бджіл до світової душі, співвідносячи образ бджоли вже не з людською, а з надлюдською сутністю. Крім того, не можна не звернути увагу на те, що шлях поета в поемах Вергілія, який також пов'язаний з образом бджоли, починається зі жрецького служіння Музам у «Буколіках» і розвивається до розповіді про сумуючого Орфея в «Георгіках». Пізніше дана проблематика відтворюється в «Енеїді».

Отже, поетичній мові автора притаманна лаконічність та чітко витримана вибірковість ключового образу, який має розлогу варіативність семантико-експресивного трактування.

Література:

1. Félibien André, Des principes de l'architecture, de la sculpture, de la peinture et des autres arts qui en dépendent et Dictionnaire des termes propres à chacun de ces arts, Coignard, 1676
2. Piles Roger de. Conversations sur la connaissance de la peinture et sur le jugement qu'on doit faire des tableaux où par occasion il est parlé de la vie de Rubens, Langlois, 1677.
3. Coypel Charles-Antoine, «Parallèle entre l'éloquence et la poésie», Mercure de France, mai 1751, p. 9–38.
4. Winckelmann Johann Joachim, Geschichte der Kunst des Alterums, Dresden, 1764.
5. Encyclopédie méthodique [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82596b>.
6. Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Естетика Підручник / За ред. Л.Т. Левчук. – К. : Центр учбової літератури. – 520 с.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови / За ред. Л.І. Мацько. — К. : Вища школа, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=7194>.
8. Фон Альбрехт М., Любжин А. История римской литературы от Андроника до Боэция и ее влияния на позднейшие эпохи в 3 томах. – М. : «Греко-латинский кабинет», 2003-2005. – 2001 с.
9. Mehmel, F. Mehmel, Virgil und Apollonius Rhodius – Hamburg :Hamburger Arbeiten zur Altertumswissenschaft, 1940.
10. Платон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=7194><http://psylib.org.ua/books/plato01/13ion.htm> Перевод Я.М. Боровского.

11. Вергилий Марон Публий. Буколики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:ph.
12. Вергилий Марон Публий Георгіки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thelatinlibrary.com/vergil/geo4.shtml>.
13. Энеида Вергилия. Полное издание в одном томе с введением и комментарием Д.И. Нагурского. – Казань, 1891.

Анотація

**О. ЛЕФТЕРОВА. НАСКРІЗНИЙ ОБРАЗ ПОЕМ ВЕРГІЛІЯ
В КОНТЕКСТІ TRIA GENERA DICENDI**

У статті розглядаються питання побудови античної схеми трьох стилів з опорою на поеми «Буколики», «Георгіки», «Енеїда» Вергілія та характер реалізації наскрізного образу в цих поемах. Аналіз стилю в контексті лінгвістичних проблем має на меті дослідження системи мовних засобів, які створюють єдиний образ у структурі всього масиву авторських текстів. Поетичній мові автора притаманна лаконічність та чітко витримана вибірковість ключового образу, який характеризується варіативністю семантико-експресивного трактування.

Ключові слова: стиль, наскрізний образ, антична схема, поеми Вергілія, *tria genera dicendi*.

Аннотация

**О. ЛЕФТЕРОВА. СКВОЗНОЙ ОБРАЗ ПОЭМ ВЕРГИЛИЯ
В КОНТЕКСТЕ TRIA GENERA DICENDI**

В статье рассматриваются вопросы построения античной схемы трех стилей на основе поэм «Буколики», «Георгіки», «Энеида» Вергилия и характер реализации сквозного образа в этих поэмах. Анализ стиля в контексте проблем лингвистики текста имеет целью исследование системы языковых средств, которые создают сквозной образ в структуре всего массива авторских текстов. Поэтическому языку Вергилия свойственен лаконизм ключевого образа, который, однако, характеризуется вариативностью семантически-экспрессивной трактовки.

Ключевые слова: стиль, сквозной образ, античная схема, поэмы Вергилия, *tria genera dicendi*.

Summary

**O. LEFTEROVA. THE CROSS-CUTTING IMAGE OF POEMS OF VIRGIL
IN THE CONTEXT OF TRIA GENERA DICENDI**

The article is devoted to the issues of researching poems of Virgil in the context *tria genera dicendi*. The analysis of antique discourse is an important link in research of literary stylistics as it is in the antique discourse that modern scholars can find both the traditional and the new in line with modernity. Research of the cross-cutting image on the text of Virgil's epic poem «The Aeneid», «The Eclogues», «The Georgics», not only has enabled to characterize the stylistic nuance of Virgil's poem but also to touch upon the issues of stylistic and thematic trends.

Key words: style, cross-cutting image, antique diagram, poems of Virgil, *tria genera dicendi*.